

lastninjenje družbenega premoženja, povrnitev odškodnine medvojnemu izgnancem, obnova povojnih sodnih procesov in poprava krivic, ugotavljanje državljanstva, povrh tega pa še različne parlamentarne preiskave ter razne politične afere so v zadnjih letih v arhivu izredno povečale število uporabnikov. Za ilustracijo: izgnancem v letih 1941-45 smo samo letos izdali že 16200 potrdil iz ohranjenega gradiva povojnih repatriacijskih baz. Za zgodovinske raziskave in študije pa gradivo že dalj časa uporablja povprečno 900 raziskovalcev na leto.

Na tem mestu naj opozorim, da naša država še vedno ni uredila pogojev za uporabo arhivskega gradiva v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta ter v skladu z načeli varovanja državnih, uradnih, vojaških in poslovnih tajnosti in z demokratičnimi načeli varstva osebnih podatkov. Pričakujemo, da bo dostopnost in uporaba arhivskega gradiva v najrazličnejše namene uredil že dolgo pričakovani Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, ki ga pripravljamo že od leta 1989. Že dalj časa je v drugem branju v parlamentu, kjer se zaradi različnih razlogov ne premakne.

Pristojnosti in status Arhiva Republike Slovenije

Z novim zakonom bomo morali določiti naloge varstva javnega in zasebnega arhivskega gradiva, ki je že ali hi že moralo biti v arhivu ter pristojnosti glede varstva nastajajočega arhivskega gradiva pri novih državnih organih in institucijah z javnino pooblastili, ki delujejo za območje cele države.

Organizacija in kadri Arhiva Republike Slovenije

Arhiv Republike Slovenije je v preteklih 50 letih večkrat menjal svoj status. Od leta 1991 je republiška upravna organizacija v sestavi Ministrstva za kulturo. Jeseni 1992 je bila izohlikovna sedanja organizacija arhiva. Skupaj 71 delavcev in pripravnikov je razporejenih v:

1. Sektorju za varstvo arhivskega gradiva z dvema oddelkoma, dvema dislociranima enotama in Slovenskim filmskim arhivom,

2. v Sektorju za restavracijo in konservacijo arhivskega gradiva

3. in v Službi za matične arhivske strokovne naloge, za katero želimo, da hi se razvila v Center za arhivski strokovni razvoj.

Arhiv že pet let deluje brez takoimenovanih skupnih služb. Investicije in vzdrževanje premoženja zelo uspešno opravlja za arhiv Servis Vlade skupnih služb, finance Skupne računovske službe pri Ministrstvu za finance, personalne zadeve Kadrovska služba Vlade Republike Slovenije, računalniško opremljanje oziroma informatizacijo vodi Center Vlade za informatiko, v mnogočem pa smo odvisni seveda od našega Ministrstva za kulturo. Arhivske kadre nam poleg matične službe in tujih arhivskih šol izobražuje predvsem

Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Vsem se za resnično uspešno sodelovanje in pomoč lepo zahvaljujem!

Na koncu se želim zahvaliti tudi vsem ustvarjalcem, izročiteljem in darovalcem arhivskega gradiva ter vsem, ki kakorkoli prispevate k ohranjanju in prezentaciji slovenske zapisane kulturne dediščine. Posebno zahvalo in čestitke ob 50-letnici ustanovitve pa namenjam vsem nekdanjim in sedanjim delavcem in sodelavcem Arhiva Republike Slovenije. Mednje prištevam tudi vse raziskovalce arhivskega gradiva.

Nam, arhivskim delavcem in še posebej arhivskim dokumentom, ki se v neustreznih pogojih stiskajo in čakajo na sprejem v naš skupni slovenski spomin, pa želim čimprejšnjo dostojno streho nad glavo v nekdanji kasarni na Roški cesti v Ljubljani!

Vladimir Žumer

50. obletnica Arhiva Slovenije

Govor predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, Ljubljana, 7. septembra 1995

Gotovo so v svetu državni arhivi, ki so urejeni sodobneje in se ponašajo z razkošnejšo opremo. A po ljubezni do gradiva, ki mu je zaupano v hrambo, in po skrbnosti, s katero ga varuje, je Arhiv Republike Slovenije mogoče postaviti ob bok tudi najbolj znanim arhivom v svetu. Kdor pozna državni Arhiv Republike Slovenije in ljudi, ki z njim upravljajo, bo tej ugotovitvi brez pridržka priredil.

Po svoje pa je vendarle presenetljivo, da je spoznanje o pomembnosti arhivov vstopilo v našo zavest, predvsem v zavest slovenske politike, šele z državno osamosvojitvijo in s procesi družbenih in političnih sprememb, ki so ji sledili. Presenetljivo glede na pomen, ki ga imajo arhivi za državnoupravno zgodovino in njeno kontinuiteto, pa tudi glede na njihovo vrednost kot najbolj verodostojen pričevalec preteklosti. Resnici na ljubo je to spoznanje vstopalo v slovenski prostor dostikrat tudi na incidenten način, predvsem takrat, ko je bil zanesljiv človeški spomin v tolmačenju preteklosti soočen z dokumentom.

Najpomembnejša naloga, pred katero je tačas Arhiv Republike Slovenije, je vsekakor razprava o nasledstvu državnih arhivov nekdanje Jugoslavije. To je del širše razprave o nasledstvu slovenske države nasploh in po pomenu presega zgolj arhivski vidik. Gre za načelno razpravo o državnopravnem nasledstvu, ki po svojih posledicah določa tudi državnopravno zgodovino Republike Slovenije in njeno državnopravno kontinuiteto. Prevedeno v praktičen političen jezik gre za vprašanje, ali smo Slovenci stopili med sodobne državnotvorne narode že leta 1918 z ustanovitvijo Dr-

žave SHS po razpadu Avstroogrške monarhije, ko smo po svoji volji sklenili oblikovati državo skupaj z drugimi južnimi Slovani. Ta je svoje življenje zaživela kot Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Kasnejša zgodovina je s sklepi AVNOJ-a ohranila življenje te prostovoljno oblikovane države vse do takrat, ko so zaostrena notranja nacionalna in druga nasprotja ter spremenjene mednarodne okoliščine jasno pokazale, da nobeden od narodov, ki so državo ustanovili, v njej ne želi več živeti in je, kot je na koncu bila, ne šteje več za svojo.

S plehiscitom, s katerim smo uveljavili svojo naravno pravico do samoodločbe, smo Slovenci sprožili proces razdruževanja Jugoslavije. Predlagali smo tudi formalizacijo tega procesa s sporazumom o razdružitvi. Tako bi verno procesu nastanka države sporazumno uredili tudi medsehojna razmerja v procesu njenega razdruževanja in posledice življenja v skupni državi, pomembne za državljane in državo, vključno z državnopravnim nasledstvom. Žal naša prizadevanja niso naletela na razumevanje. Ne takrat in ne kasneje na mirovnih konferencah o Jugoslaviji v Haagu, Bruslju in Londonu.

To je zdaj že zgodovina, a vprašanja nasledstva ostajajo še vedno odprta in z njimi tudi vprašanje nasledstva arhivov. To pa je eden ključnih vidikov državnopravnega vstopa Slovenije v svet mednarodnih in meddržavnih odnosov, v razmerje pravice in obveznosti, ki so nastala v času življenja v skupni državi. To je hkrati tudi ena bistvenih sestavin naše državnopravne samozavednosti in verodostojnosti, ki nima zgolj načelne, zgodovinske veljave, ampak ima tudi povsem praktične posledice. Npr. ko gre za veljavnost in prevzemanje mednarodnih in meddržavnih pogodb med nekdanjo Jugoslavijo in drugimi državami ali mednarodnimi organizacijami. Med njimi so, če naštejemo le nekatere najpomembnejše, tudi Ustanovna listina OZN, Helsinška sklepna listina, Osimski sporazum in Avstrijska državna pogodba.

Pri nasledstvu pripada državi naslednici del državnih arhivov nekdanje države, ki je potreben za normalno upravljanje nove države in pa tisti, ki se nanaša neposredno na ozemlje države naslednice. Drugi državni arhivi pa se naslednicam v primeru prenehanja prejšnje države predajo po načelu pravičnosti, pri čemer se upoštevajo vse pomembne okoliščine. Med njimi vsekakor tudi dostopnost do celotnega arhivskega gradiva, ki morebiti ostane sporazumno v skupni hrambi.

Odveč bi bilo spuščati se podrobno v vso problematiko nasledstva Jugoslavije. Toda že arhivski vidik zgovorno pove, zakaj Srbija tako trdovratno vztraja pri tem, da je ona edini dedič nekdanje skupne države in zakaj želi, da vsi drugi nastopamo takorekoč goli in boski v svetu meddržavnih in mednarodnih odnosov, kot da smo vanje vstopili šele z dnem naše osamosvojitve, izsiljene prav zoper logiko in nasilje te iste unitaristične politike. Od tod pa do stališča, s katerim se pogosto srečuje naša diplomacija, da po-

godbe, ki jih je s posameznimi državami sklepala nekdanja Jugoslavija, npr. tudi z Italijo, ne veljajo več oz. da so presežene, ker je Jugoslavija prenehala obstajati, je zgolj korak. Ne glede na dejstvo, da je Sloveniji z ustreznimi državnopravnimi dejanji teh držav priznано nasledstvo v teh pogodbah.

Tudi sicer bi pomen arhivov prav v tolmačenju preteklosti zaslužil mesto, ki ga ima v stabilnih, civiliziranih, demokratičnih in pravnih državah. Tam imajo arhivski dokumenti, hranjeni po profesionalnih načelih arhivistike, vso verodostojnost. Pri povpraševanju kaj se je v nekem preteklem času dogajalo in zgodilo, zato tam odgovarja dokument. Ta odgovor je verodostojen, ker je verodostojen dokument. Iz arhivov po samovolji politika ali posameznika tam ni dopustno odujevati dokumentov, si jih prisvajati ali jih prirejati. V naši preteklosti se je vse to žal že dogajalo in tako zmanjšalo avtoriteto in verodostojnost arhivskih listin, zmanjšala pa tudi verodostojnost arhivov, da bi bili lahko v oporo dostikrat nezanesljivemu in subjektivnemu človeškemu spominu, tudi ko gre za pisanje memoarske literature. Obratno početje ima komajda kaj vzorov.

Prav zato narod in država, ki kaj dasta na svojo lastno verodostojnost, skrbita tudi za verodostojnost svojih dokumentov. Ti niso le zagotovilo pravne varnosti, ampak tudi dokaz pred zgodovino. Zato ne moreta pristati na prakso uničevanja arhivov, osebne prisvajanje uradnih listin ali delov uradnih arhivov, njihovega odujevanja in trgovanja z njimi v nasprotju s pravili, ki veljajo za poslovanje z državnimi arhivi, in jih uporabljeni mimo odobritve pristojnih. V Sloveniji pa je žal skorajda edini trg, ki deluje takorekoč hrez motenj, ne da bi na njem usahnila ponudba, sivi trg uradnih listin in arhivalij, ki so - bodisi z zlorabo pooblastil, bodisi s subjektivno presojo in trditvijo, da v uradnih arhivih listine niso dovolj zavarovane, ali ljudje, ki bi jih morali hraniti, ne vredni potrebnega zaupanja - postale predmet politične trgovine in s tem v formi "dosjejev" ali kot individualni dokument predmet sleherne zlorabe, od izsiljevanj do drugih kršitev človekovih pravic. Ob tem pa žal listine izgublajo kredibilnost in ne morejo več služiti kot povsem verodostojen dokument, tudi če najdejo pota nazaj v uradne arhive.

Prav čas, ki smo ga živeli, in za katerega upravičeno pravimo, da se nam je v njem tako zelo zgodila zgodovina, je izrednega pomena za našo narodno in državnopravno zgodovino. Dokumenti tega časa bodo nekoč služili kot bistveni argument za tolmačenje dogajanja, ki je preko samoodločbe pripeljalo do ustanovitve samostojne slovenske države. Služili bodo kot dokaz, kakšna in kolikšna so bila prizadevanja Slovenije za mirno rešitev jugoslovanske krize, za to, da bi se izognili vojni in da ne bi prerasla v balkansko in svetovno tragedijo, ki ji prav zdaj, po štirih krvavih letih, v Ohlu končno poskušajo najti rešitev. Služili bodo kot dokaz, zakaj je prišlo do vojnega nasilja v Sloveniji, do umika Jugoslovanske armade, kako je

prišlo do mednarodnega priznanja Slovenije in njenega sprejemanja v OZN, Svet Evrope in druge mednarodne organizacije. Služili bodo kot naš dokaz in legitimacija pred zgodovino. Dokaz o tem, kako se je rodila in odraščala naša država.

Zato je skrajni čas, da država zavaruje svoje lastne dokumente in vzpostavi avtoriteto arhivov, tudi državnega arhiva. To ni apel za zakrivanje njenega početja pred sodbo javnosti. Nasprotno. Je apel za strokovno profesionalen vpogled v vsa njena ravnanja, ne da bi ta vpogled bil že sam po sebi politična manipulacija ali v funkciji manipulacije. Gre za zaščito arhivskega gradiva in za zaščito pravice do vpogleda vanj. Strokovnost, profesionalna etika, urejenost slovenskih arhivov, zgodovinskih, cerkvenih, arhivov Zveze komunistov Slovenije, družbenopolitičnih organizacij in drugih, zlasti državnega arhiva Slovenije, zmanjšujejo bojazen, da državne listine, izročene arhivom v varstvo, ne bi bile dobro, zanesljivo, korektno in profesionalno varovane, če bo le preprečena politična samovolja pri poseganju vanje. Potem z ugotavljanjem zgodovinskih dejstev o času, ki ga živimo, kdaj kasneje ne bo posebnih težav.

Pogoj za to pa je dosledno vzpostavljanje obveznosti, da se dokumenti izročajo v arhivsko varstvo in spoštuje red pri njihovi uporabi. Potem ni argumentov, še manj v subjektivnih presojah, s katerimi bi hilo mogoče opravičevati uničevanje državnih listin, njihovo odtegotvanje državnemu arhivu in zasebno poslovanje z njimi. Civiliziranost države in veljava prava v njej ter navsezadnje tudi dolg do zgodovine ali do prihodnjih narodov se meri tudi po ravnanju z državnimi listinami. Državni arhiv ni prostor shranjevanja zaprašenih starih listin. Je živ organizem, v katerega se povezujejo vsi arhivi državnih organov in ustanov. Je sestavni del mehanizma sodobne države, varuh njene verodostojnosti, bkrati pa tudi pravic državljanov, da nadzirajo delovaje države in jo podrejajo službi ljudstvu.

Z željo, da bi Arhiv Republike Slovenije tudi v prihodnje uspešno opravljal to nalogo in da hi mu bilo omogočeno to nalogo opravljati v celoti, njegovim delavcem ob jubileju čestitam, s hvaležnostjo za opravljeno visoko profesionalno delo.

40 let Ptujskega arhiva

Zgodovinski arhiv v Ptujju je v letošnjem letu praznoval svojo 40. obletnico. Sklenili smo, da praznovanja v klasičnem smislu - in proslava, govori, kulturni program, hvale in zabvale - ne bomo pripravili, dovolj se nam je zdelo pomembno, da bomo prireditelji slovenskega arhivskega zborovanja in da bomo lahko gostili vse slovenske arhive. Zborovanje smo želeli predvsem dobro strokovno pripraviti, izdati v

razmnoženi obliki vse referate in koreferate, skozi vse leto pa pripraviti več razstav. V okviru večletne akcije Statut 1376 smo izdali prvo izmed predvidenih objav gradiva: Vpisna knjiga meščanov mesta Ptujja 1684-1917 (ZAP, Viri I, Marija Hernja Masten).

S tem prispevkoin želimo osvežiti le nekaj znanih dejstev o pravno formalnem nastanku našega arhiva ter o njegovih predhodnikih, ki so vplivali na njegov nastanek.

Arhiv v sklopu Muzejskega društva

Ob nastanku Muzejskega društva na Ptujju leta 1893 je le-to prevzelo skrb za zbiranje in urejanje arhivskega gradiva v mestu in njegovi okolici. Pravila iz leta 1904 imajo v tretjem členu že vključena določila, ki društvu nalagajo raziskovanje ptujске zgodovine na podlagi virov in spomenikov, pridobivanje teh v originalih z darili, izkopavanji, nakupi ali v dobrih kopijah in posnetkih, pridobivanje tiskanih del, rokopisov in spisov bakrorezov, lesorezov in litografij.

Ptujčani so zmeraj živeli s starinami in se jih niso niti zavedali, predolgo so bili brezbrizni do svojih pisnih in ostalih spomenikov. Tako so naše arhivalije zbirali drugi. V Gradcu je deloval Deželni arhiv od leta 1868. Ta je nastal z združitvijo leta 1811 ustanovljenega Joaneuma in stanovskega arhiva. Že ta dva sta s prizadevanji nadvojvode Janeza in arhivarja Josefa Wartnerja in Josefa pl. Zahna v začetku 19. stoletja prevzela večji del ohranjenih arhivov graščin, mest in trgov današnje Štajerske. Arhivarji so na svojih arhivskih popotovanjih "Archivreisung" evidentirali, popisovali tisto gradivo, ki ga je bilo vredno in potrebno prevzeti v svoje depoje. Lahko rečemo, da je bil tako rešen arhiv mesta Ormoža, ki je bil v zelo slabem stanju na podstrešju rotovža. Mesto je arhiv predalo, zadržalo pa si je mesini statui iz leta 1386, za katerim je kasneje izginila slehema sled. V letu 1908 je mestna občina Ptuj pod vodstvom župana Orniga odstopila ves starejši arhiv mesta Ptujja Štajerskemu deželnemu arhivu v Gradec, in sicer kot depozit s pridržkom lastninske pravice. Da ptujski župan mestnega arhiva ni predal muzejskemu društvu, temveč ga je deponiral v Gradcu, je bilo krivo stanje v muzejskem društvu in spori med županom Omigom in Ferkom. Muzejsko društvo je sicer z darili in nakupi pridobivalo starejše arhivalije, vendar je težko konkuriralo strokovni organizaciji v Gradcu. Dr. Kotnik je o arhivski problematiki na odborovi seji leta 1921 poročal, da je tudi Sv. Jurij ob Južni železnici leta 1907 izročil svoj arhiv v Gradec.

Po koncu I. svetovne vojne se je delo v društvu nadaljevalo. Vodstvo društva je prevzel predsednik Vajda. V letu 1923 se je muzej razdelil na oddelke. Dr. Kotnik je prevzel narodopisni oddelček in arhiv. V času historične razstave v Varaždinu od 14. do 20. julija 1923, so na sestanku, ki so se ga udeležili predstavniki Zgodovinskega društva Maribor ter Muzejskih društev Ptuj in Celje, obravnavali vrnitev javnih